महाराष्ट्राचे प्रशासकीय विभाग

प्रशासकीय विभाग		तालुक्यांची संख्या
कोकण	→	47 (मुंबई उपनगरातील 3 ता. वगळून)
पुणे	→	58
नाशिक	→	54
औरंगाबाद	→	76
अमरावती	→	56
नागपुर	→	64
		355

* 2011 च्या जनगणनेनुसार :-

महाराष्ट्रातील वस्त्या असलेली गावे - 40,959

—— ॥ —— वस्त्या नसलेली गावे - 2,706

शहरांची संख्या - 534

* सन 2019-20 नुसार :-

① जिल्हा परिषदा - 34
② पंचायत समित्या - 351
③ ग्रामपंचायती - 27,832
नागरी भागात → ④ महानगरपालीका - 27
⑤ नगरपरिषदा - 241
⑥ नगर पंचायती - 128
⑦ शहरांची संख्या - 534
⑧ कटक मंडळे - 7

विभाग	जिल्ह्यांची संख्या	जिल्हे/तालुके	क्षेत्रफळ (जिल्हा)
① कोकण विभाग क्षेत्रफळ = 30,728 चौ.कि.मी.	7 तालुके = 47	① रत्नागिरी - 9 ② रायगड - 15 ③ पालघर - 8 ④ सिंधुदुर्ग - 8 ⑤ ठाणे - 7 ⑥ मुं. उपनगर - 3 ⑦ मुं. शहर - 0	8,208 sq.km. 7,152 sq. km 5,344 sq. km 5,207 sq km 4,214 sq. km 446 sq. km 157 sq. km
② अमरावती विभाग क्षेत्रफळ = 46,027 चौ.कि.मी.	5	① यवतमाळ - 16 ② अमरावती - 14 ③ बुलढाणा - 13 ④ अकोला - 7 ⑤ वाशिम - 6	13,582 12,210 9,661 5,429 5,145
③ नागपूर विभाग क्षेत्रफळ = 51,377	6	① गडचिरोली - 12 ② चंद्रपूर - 15 ③ नागपूर - 14 ④ वर्धा - 08 ⑤ गोंदिया - 8 ⑥ भंडारा - 7	14,412 11,443 9,892 6,309 5, 309 3, 896
④ पुणे विभाग क्षेत्रफळ = 57,275 चौ.कि.मी.	5	① पुणे - 14 ② सोलापूर - 11 ③ सातारा - 11 ④ सांगली - 10 ⑤ कोल्हापूर - 12	15,643 14,895 10,480 8,572 7,685
⑤ नाशिक विभाग क्षेत्रफळ = 57,493 चौ.कि.मी.	5	① अहमदनगर - 14 ② नाशिक - 15 ③ जळगाव - 15 ④ धुळे - 4 ⑤ नंदुरबार - 06	17,048 15,530 11,765 8,095 5,055

⑥	औरंगाबाद विभाग क्षेत्रफळ = 64,813 चौ. की मी.	8	① बीड - 11 ② नांदेड - 16 ③ औरंगाबाद - 9 ④ जालना - 8 ⑤ उस्मानाबाद - 8 ⑥ लातूर - 10 ⑦ परभणी - 9 ⑧ हिंगोली - 5	10,693 10,528 10,107 7,718 7,569 7,157 6,517 4,524

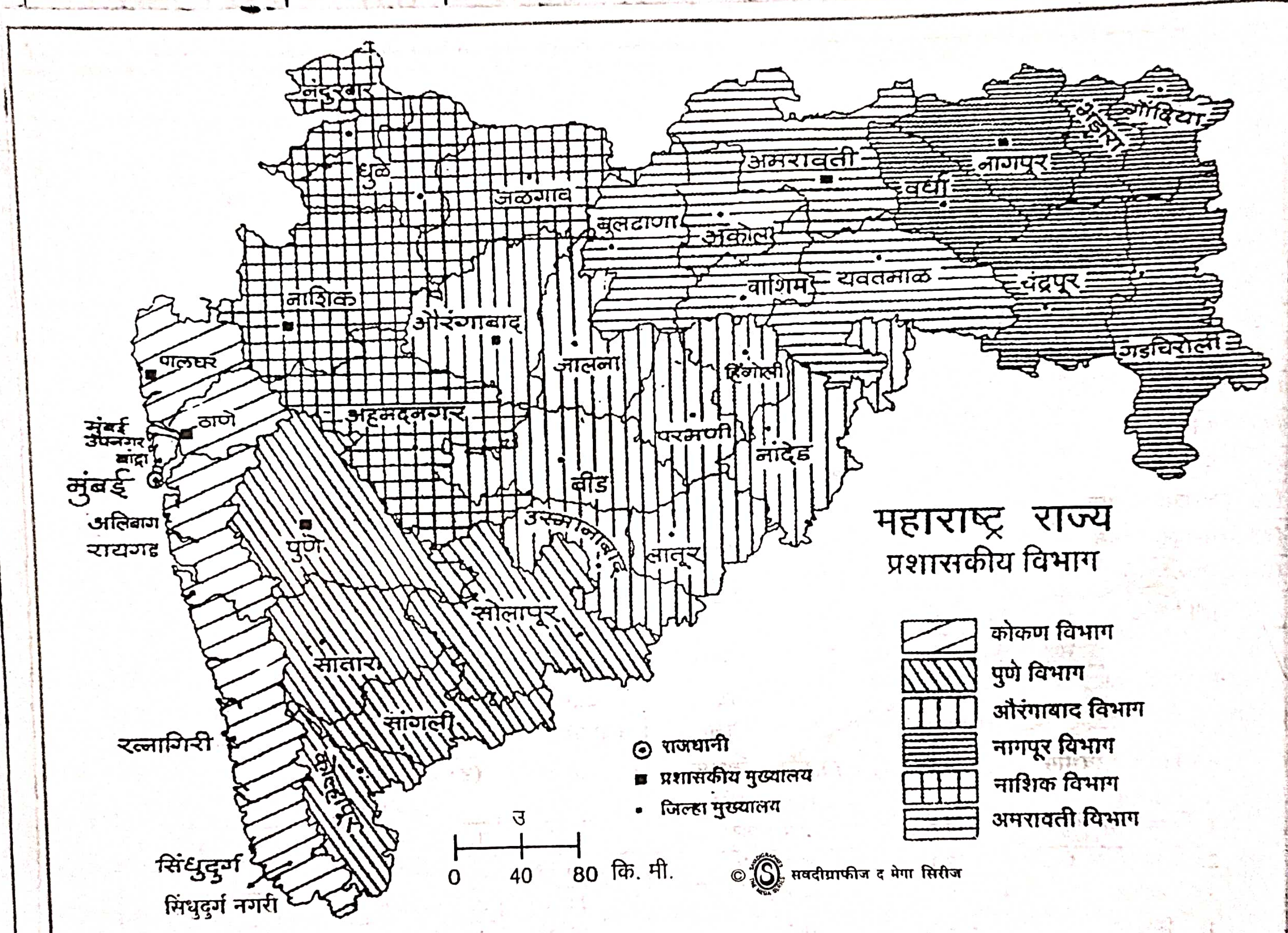

महाराष्ट्र : प्रशासकीय विभाग

महाराष्ट्रात प्रशासकीय विभाग सहा आहेत.

(अ) कोकण विभाग (7 जिल्हे); (ब) पुणे विभाग (5 जिल्हे); (क) नाशिक विभाग (5 जिल्हे);

(ड) औरंगाबाद विभाग (8 जिल्हे); (इ) अमरावती विभाग (5 जिल्हे); (ई) नागपूर विभाग (6 जिल्हे).

महाराष्ट्रात 1 मे, 1960 रोजी 26 जिल्हे होते. सध्या 36 जिल्हे आहेत. महाराष्ट्रात सर्वात मोठा प्रशासकीय विभाग औरंगाबाद विभाग आठ जिल्ह्यांचा तर सर्वांत कमी प्रशासकीय विभाग नाशिक विभाग, पुणे विभाग व अमरावती विभाग प्रत्येकी पाच जिल्ह्यांचा आहे.

नकाशा क्र. 1.5 : महाराष्ट्र राज्य – प्रशासकीय विभाग

★ महाराष्ट्राच्या काही भागांना लाभलेली काही वैशिष्ट्येपूर्ण प्रादेशिक नावे :-

① **कोकण :-** सह्याद्री पर्वत व अरबी समुद्राच्या दरम्यान असलेल्या अरुंद किनारपट्टीचे कोकण आहे. कोकणात एकूण सात जिल्हे आहेत.

② **घाटमाथा :-** सह्याद्री पर्वताच्या उंचावरच्या भाग 'घाटमाथा' म्हणून ओळखला जातो.

③ **मावळ :-** सह्याद्रीच्या पूर्वेकडील उतारणीचा भाग 'मावळ प्रांत' या नावाने ओळखला जातो.

④ **देश :-** सह्याद्रीच्या पूर्व बाजूला महाराष्ट्राचा 'देश' हा प्रादेशिक विभाग असून महाराष्ट्राच्या विकासात देशाचा वाटा महत्त्वपूर्ण आहे. यामध्ये पुणे विभागातील पुणे, सातारा, सांगली, कोल्हापूर व सोलापूर हे पाच जिल्हे व नाशिक विभागातील नाशिक व अहमदनगर जिल्ह्यांचा समावेश होतो. देशावर एकूण सात जिल्हे आहेत.

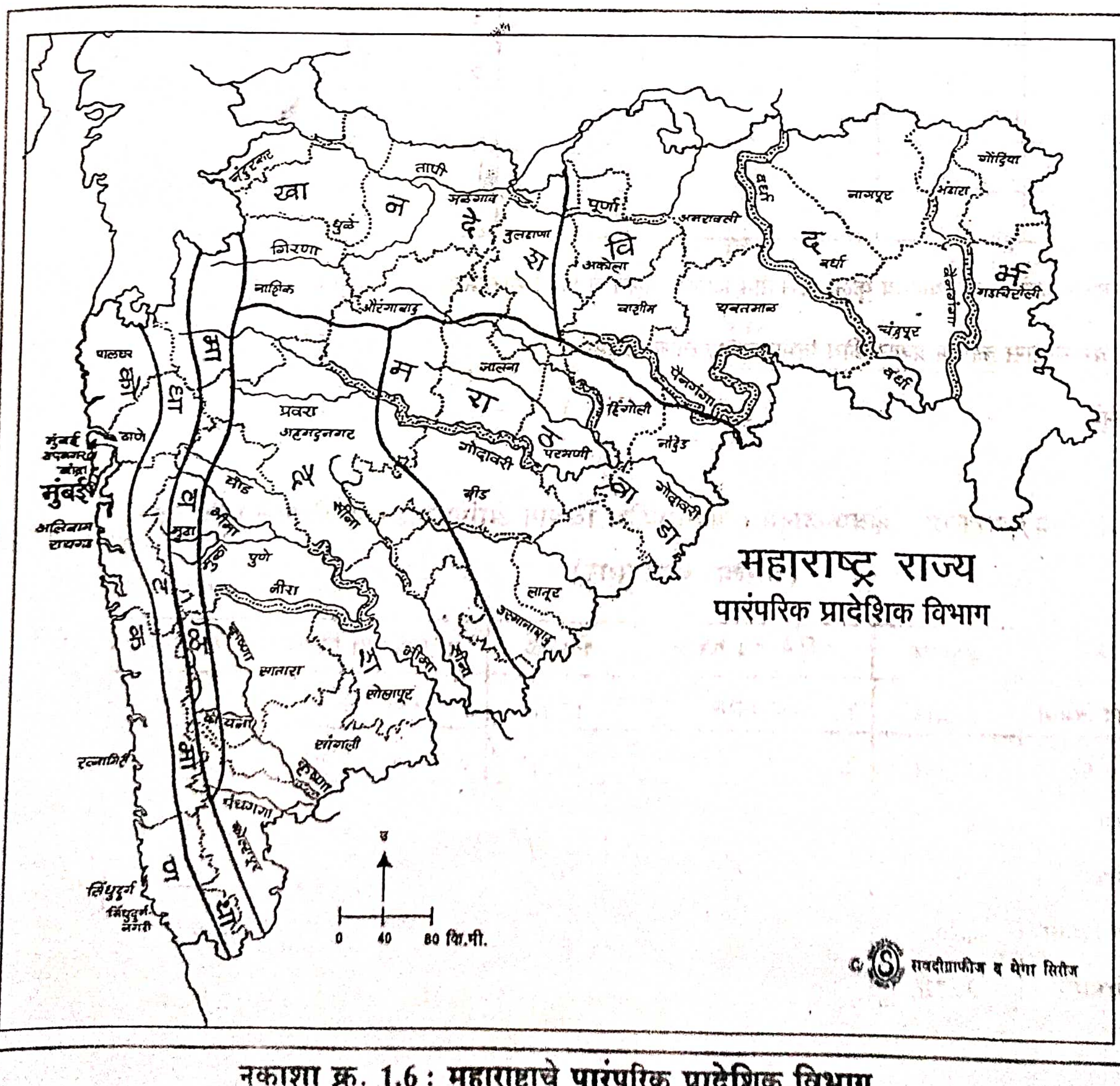

महाराष्ट्र : पारंपरिक प्रादेशिक विभाग

महाराष्ट्रात
(i) कोकण
(ii) घाटमाथा
(iii) मावळ
(iv) देश
(v) खानदेश
(vi) मराठवाडा
(vii) विदर्भ
हे पारंपरिक प्रदेश आहेत.

- कोकणात सात जिल्हे,
- देशावर सात जिल्हे,
- खानदेशात तीन जिल्हे,
- मराठवाड्यात आठ जिल्हे,
- विदर्भात अकरा जिल्हे आहेत. विदर्भाला 'वऱ्हाड' असेही म्हणतात.

नकाशा क्र. 1.6 : महाराष्ट्राचे पारंपरिक प्रादेशिक विभाग

⑤ खानदेश :- अशाच प्रकारे 'खानदेश' हा देखील एक प्रादेशिक विभाग सुप्रसिद्ध आहे. उत्तर महाराष्ट्रातील तापी खोऱ्यातील धुळे, नंदुरबार व जळगाव या तीन जिल्ह्यांना 'खानदेश' असे म्हणतात.

- खानदेशातील जमीनी सुपीक व काळी असून कापूस व केळी महाराष्ट्रात प्रसिद्ध आहे. खानदेशात तीन जिल्ह्यांचा समावेश होतो.

⑥ मराठवाडा :- मध्य महाराष्ट्रातील गोदावरीच्या खोऱ्यास 'मराठवाडा' हे प्रादेशिक नाव आहे. हा प्रदेश तसा रुक्ष प्रदेश आहे; परंतु गोदावरी तीरावर नेवासे व पैठणसारखी पवित्र तीर्थक्षेत्र आहेत. मराठवाड्यात औरंगाबाद हा प्रशासकीय विभागाचा समावेश आहे. मराठवाड्यात एकूण आठ जिल्हे आहेत.

⑦ विदर्भ :- नागपुर विभागास 'विदर्भ' किंवा 'वऱ्हाड' या नावाने व्यवहारात संबोधले जाते ; आपण 'वऱ्हाडी माणसं' आहोत असे अभिमानाने नागपुरकर सांगतात. विदर्भात एकूण 11 जिल्हे आहेत.

* महाराष्ट्र - दिशानुसार सीमालगतची राज्ये / संघराज्ये, प्रशासकीय विभाग, जिल्हे व तालुके :-

	दिशा	राज्ये	प्रशासकीय विभाग	जिल्हे	तालुके	तालुके संख्या
①	वायव्य	दादरा व नगर हवेली	कोकण	पालघर	तलासरी, डहाणू, जव्हार	3
②	वायव्य	गुजरात	कोकण	पालघर	तलासरी, जव्हार	2
		गुजरात	नाशिक	नाशिक	त्र्यंबकेश्वर, पेठ, सुरगाणा, कळवण	5
				धुळे	साक्री	1
				नंदुरबार	नवापूर, नंदुरबार, शहादा, तळोदा	6
③	उत्तर	मध्य प्रदेश	नाशिक	नंदुरबार	धडगाव (अक्राणी), शहादा	2
				धुळे	शिरपूर	1
				जळगाव	चोपडा, यावल, रावेर, मुक्ताई	4
④			अमरावती	बुलढाणा	जळगाव, संग्रामपूर	2
				अमरावती	धारणी, चिखलदरा, मोर्शी इ.	5
			नागपूर	नागपूर	नरखेड, सावनेर, रामटेक इ.	4
				भंडारा	तुमसर	1
				गोंदिया	तिरोडा, गोंदिया, आमगाव इ.	4
④	पूर्व	छत्तीसगड	नागपूर	गोंदिया	सालेकसा, देवरी	2
				गडचिरोली	कोरची, धानोरा, एटापल्ली इ.	6
⑤	आग्नेय	तेलंगणा	नागपूर	गडचिरोली	सिरोंचा, अहेरी, मुलचेरा इ.	4
⑧				चंद्रपूर	गोंडपिंपरी, राजुरा, जिवती इ.	4
				यवतमाळ	झरीजामणी, पांढरकवडा (केळापूर)	2
⑥	दक्षिण	कर्नाटक	औरंगाबाद	नांदेड	देगलूर, मुखेड	2
				लातूर	उदगीर, देवणी, निलंगा	3
				उस्मानाबाद	ता. उमरगा	1
			पुणे	सोलापूर	अक्कलकोट, द. सोलापूर, इ.	3
				सांगली	जत, कवठे-महांकाळ, मिरज	3
				कोल्हापूर	शिरोळ, हातकणंगले, कागल इ.	5
			कोकण	सिंधुदुर्ग	दोडामार्ग	1
⑦	अति दक्षिण	गोवा	कोकण	सिंधुदुर्ग	सावंतवाडी, दोडामार्ग	2

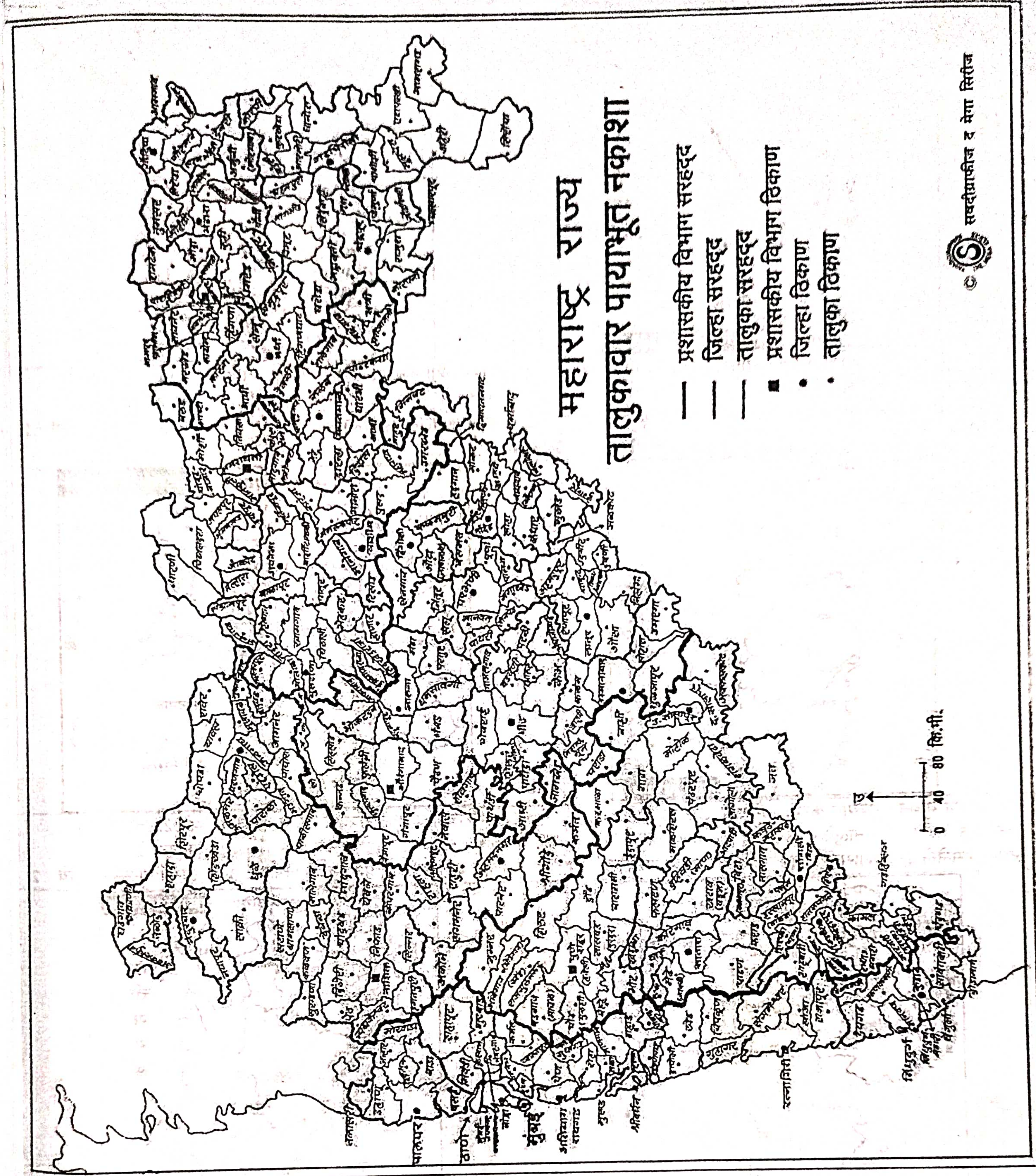

महाराष्ट्र : तालुकावार पायाभूत नकाशा :

महाराष्ट्रात कोकण विभागात 47 तालुके; पुणे विभागात 58 तालुके; नाशिक विभागात 54 तालुके; औरंगाबाद विभागात 76 तालुके; अमरावती विभागात 56 तालुके; नागपूर विभागात 64 तालुके आहेत. महाराष्ट्रात एकूण 355 तालुके आहेत. (मुंबई उपनगर जिल्ह्यातील तीन तालुके वगळून).

नकाशा क्र. 1.7 : महाराष्ट्र - तालुकावार पायाभूत नकाशा

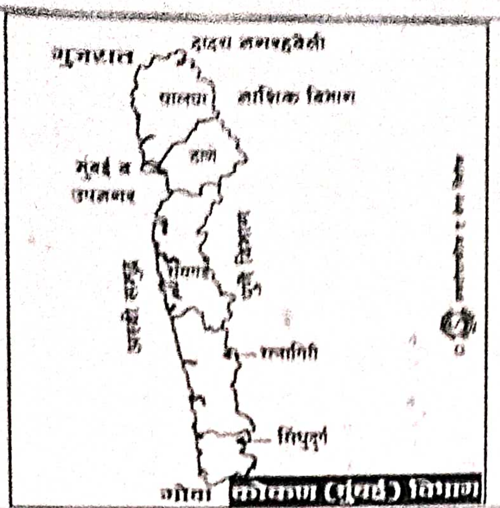

क्षेत्रफळाच्या बाबतीत राज्यात क्रमांक : सहावा (30,728 चौ.कि.मी.)
जिल्हे : 7 तालुके : 47* मनपा : 9
लागून असलेले इतर विभाग : 2 लागून असलेली राज्ये : 2
केंद्रशासित प्रदेश : 1 (* मुंबई उपनगरातील तीन तालुके वगळून)

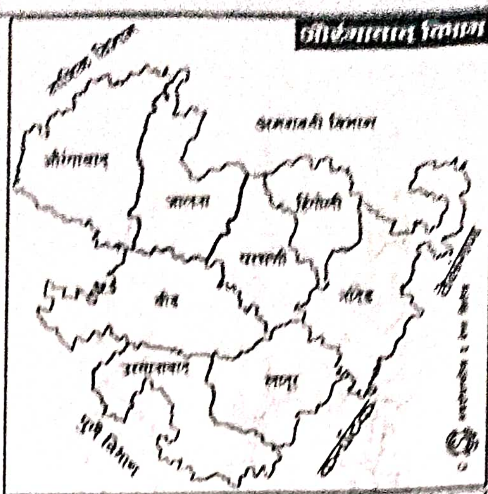

क्षेत्रफळाच्या बाबतीत राज्यात क्रमांक : पहिला (64,813 चौ.कि.मी.)
जिल्हे : 8 तालुके : 76 मनपा : 4
लागून असलेले इतर प्रशासकीय विभाग : 3 लागून असलेली राज्ये : 2

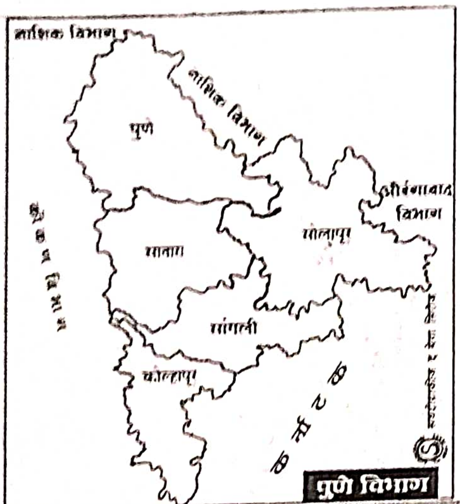

क्षेत्रफळाच्या बाबतीत राज्यात क्रमांक : तिसरा (57,275 चौ.कि.मी.)
जिल्हे : 5 तालुके : 58 मनपा : 5
लागून असलेले इतर प्रशासकीय विभाग : 3 लागून असलेले राज्य : 1

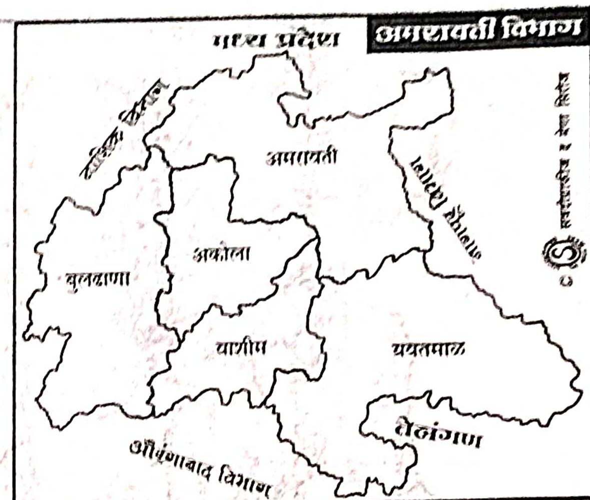

क्षेत्रफळाच्या बाबतीत राज्यात क्रमांक : पाचवा (46,027 चौ.कि.मी.)
जिल्हे : 5 तालुके : 56 मनपा : 2
लागून असलेले इतर प्रशासकीय विभाग : 3 लागून असलेली राज्ये : 2

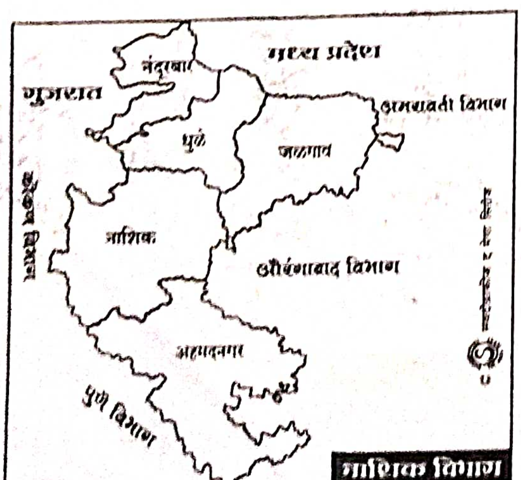

क्षेत्रफळाच्या बाबतीत राज्यात क्रमांक : दुसरा (57,493 चौ.कि.मी.)
जिल्हे : 5 तालुके : 54 मनपा : 5
लागून असलेले इतर प्रशासकीय विभाग : 4 लागून असलेली राज्ये : 2

क्षेत्रफळाच्या बाबतीत राज्यात क्रमांक : चौथा (51,377 चौ.कि.मी.)
जिल्हे : 6 तालुके : 64 मनपा : 2
लागून असलेले इतर प्रशासकीय विभाग : 1 लागून असलेली राज्ये : 3

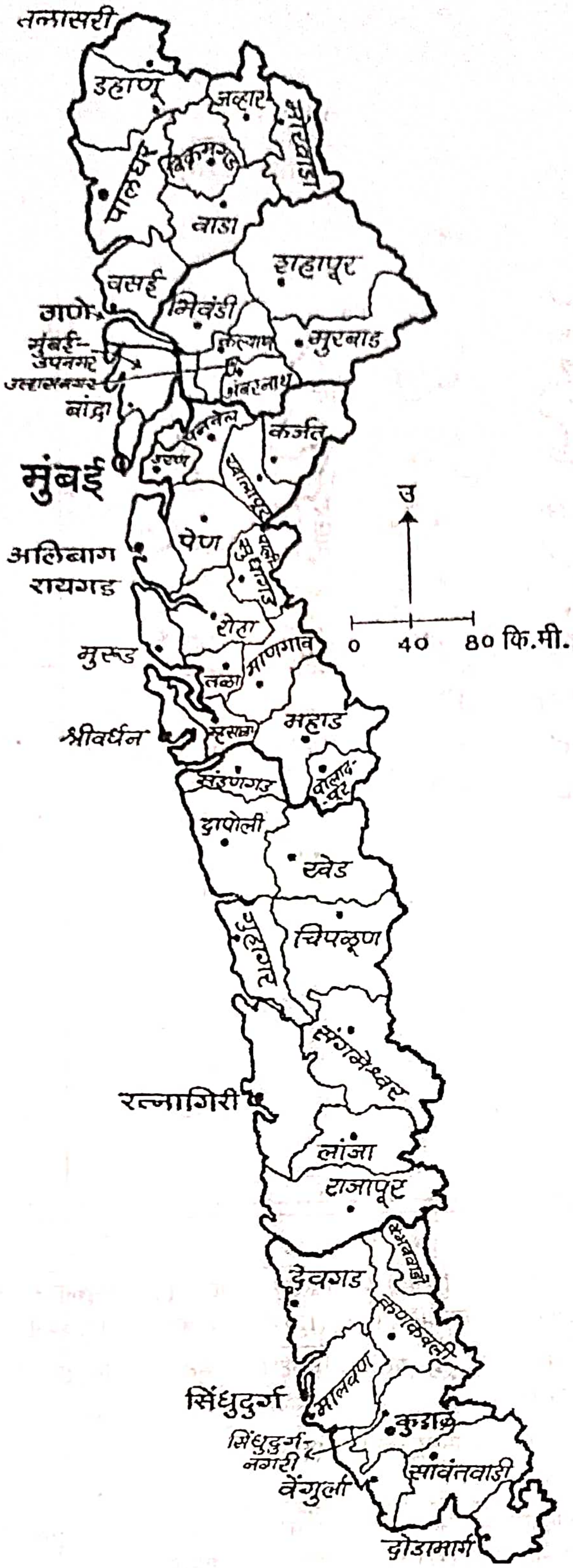

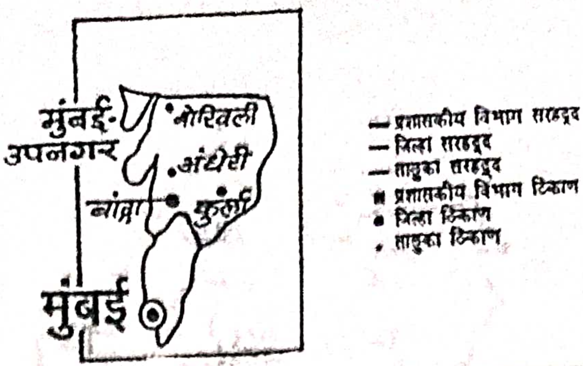

■ कोकण विभाग (एकूण तालुके 47) (मुंबई उपनगराचे तीन तालुके वगळून)	
1. मुंबई शहर जिल्हा	तालुके नाहीत.
2. मुंबई उपनगर जिल्हा (3)	बांद्रा (जिल्हा मुख्यालय) : (1) अंधेरी (2) बोरिवली (3) कुर्ला.
3. ठाणे जिल्हा (7)	(1) ठाणे (जिल्हा मुख्यालय) (2) भिवंडी (3) कल्याण (4) मुरबाड (5) उल्हासनगर (6) अंबरनाथ (7) शहापूर.
4. पालघर जिल्हा (8)	(1) पालघर (जिल्हा मुख्यालय) (2) तळासरी (3) डहाणू (4) जव्हार (5) मोखाडा (6) वाडा (7) विक्रमगड (8) वसई
5. रायगड जिल्हा (15)	(1) अलिबाग (जिल्हा मुख्यालय) (2) पनवेल (3) कर्जत (4) उरण (5) खालापूर (6) पेण (7) पाली (सुधागड) (8) मुरुड (9) रोहा (10) माणगाव (11) श्रीवर्धन (12) म्हसाळा (13) महाड (14) पोलादपूर (15) तळा.
6. रत्नागिरी जिल्हा (9)	(1) रत्नागिरी (जिल्हा मुख्यालय) (2) मंडणगड (3) दापोली (4) खेड (5) गुहागर (6) चिपळूण (7) संगमेश्वर (8) लांजा (9) राजापूर.
7. सिंधुदुर्ग जिल्हा (8)	(1) ओरस (जिल्हा मुख्यालय) (2) देवगड (3) वैभववाडी (4) मालवण (5) कणकवली (6) वेंगुर्ला (7) सावंतवाडी (8) दोडामार्ग.

नकाशा क्र. 1.9 : महाराष्ट्र - कोकण विभाग

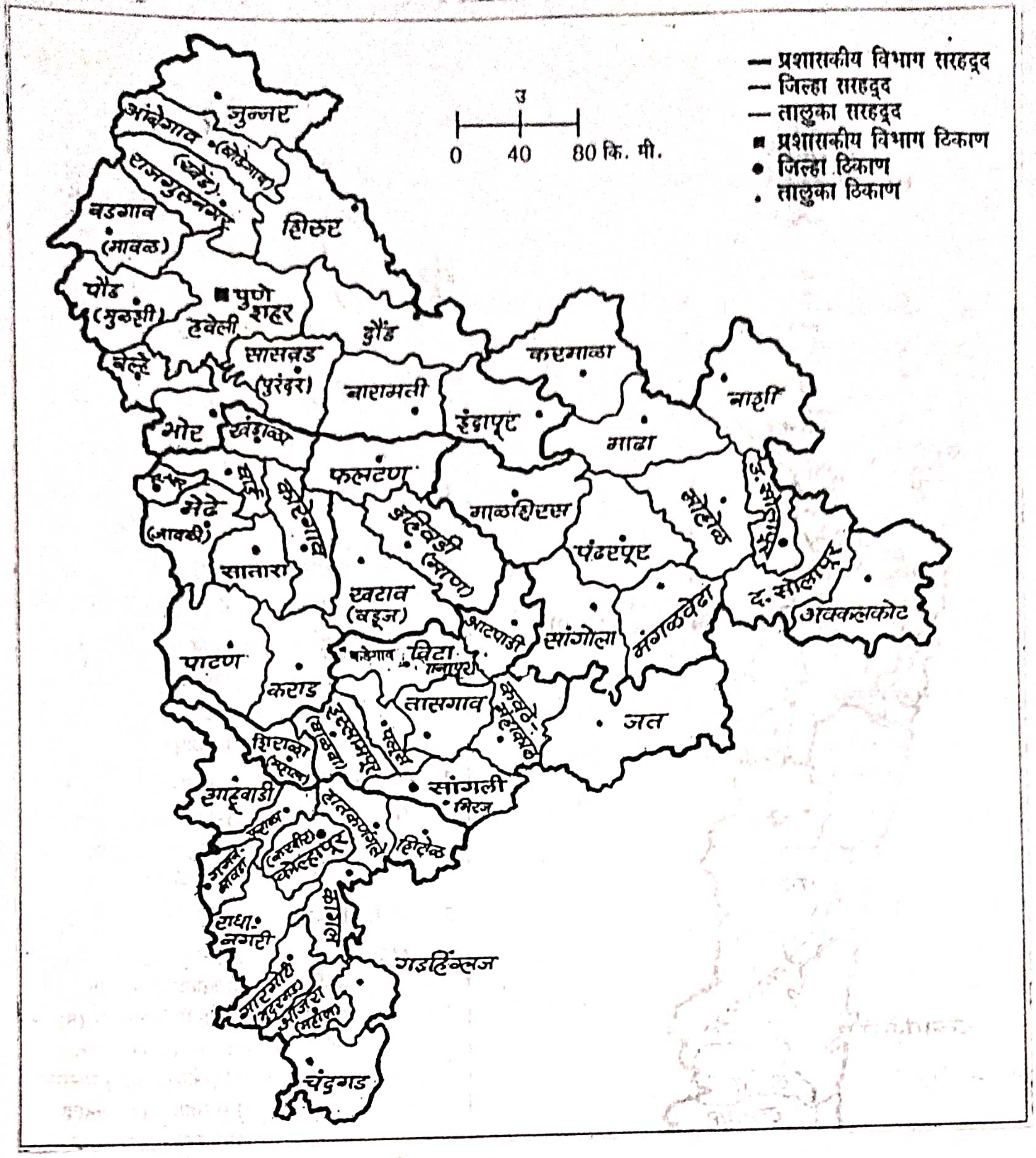

* पुणे विभाग (एकुण तालुके 58)

① पुणे जिल्हा :- ① पुणे ② जुन्नर ③ आंबेगाव ④ वडगाव, ⑤ खेड
(14) ⑥ शिरूर ⑦ पौड ⑧ हवेली ⑨ दौंड ⑩ वेल्हे
⑪ सासवड ⑫ भोर ⑬ बारामती ⑭ इंदापुर

② सातारा जि. :- ① सातारा ② खंडाळा ③ महाबळेश्वर ④ वाई
(11) ⑤ फलटण ⑥ मेढे ⑦ कोरेगाव ⑧ खटाव ⑨ दहीवडी
⑩ पाटण ⑪ कराड

③ सांगली जि. :- ① शिराळा ② विटा ③ आटपाडी ④ इस्लामपुर
(10) ⑤ तासगाव ⑥ कवठे-महांकाळ ⑦ जत ⑧ मिरज
⑨ पलूस ⑩ कडेगाव

④ कोल्हापुर जि. :- ① कोल्हापुर - करवीर ② शाहूवाडी ③ पन्हाळा
(12) ④ हातकणंगले ⑤ गगनबावडा ⑥ शिरोळ ⑦ कागल
⑧ राधानगरी ⑨ गारगोटी ⑩ गडहिंग्लज ⑪ आजरा
⑫ चंदगड

⑤ सोलापूर जि. :- ① उत्तर सोलापूर ② करमाळा ③ माढा ④ बार्शी
(11) ⑤ माळशिरस ⑥ पंढरपूर ⑦ मोहोळ ⑧ सांगोला
⑨ मंगळवेढा ⑩ दक्षिण सोलापूर ⑪ अक्कलकोट

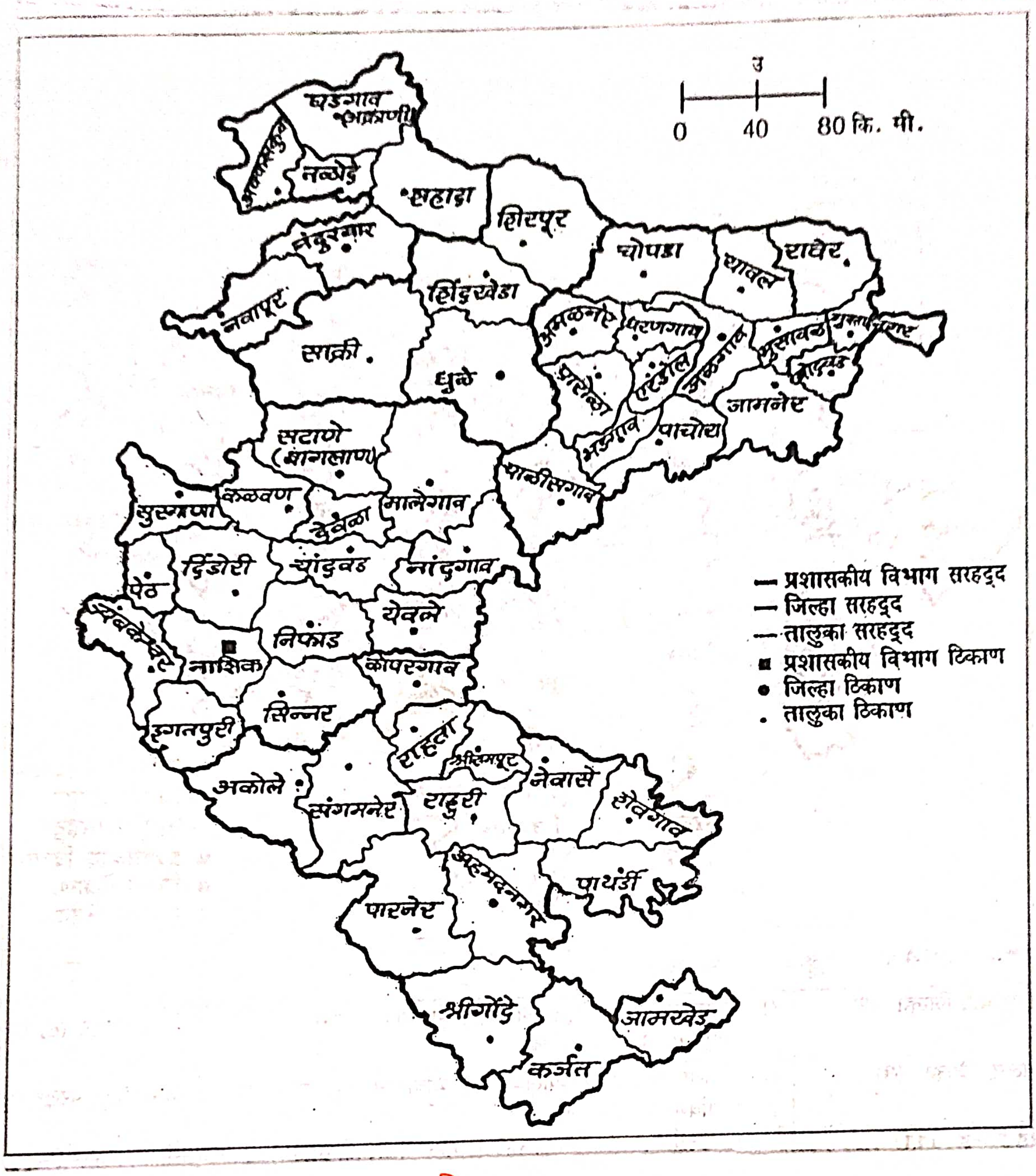

* नाशिक विभाग (एकुण तालुके 54) :-

① नाशिक जिल्हा :- ① नाशिक ② सटाणा ③ सुरगाणा ④ कळवण
(15) ⑤ मालेगाव ⑥ पेठ ⑦ दिंडोरी ⑧ चांदवड ⑨ निफाड
⑩ नांदगाव ⑪ येवला ⑫ इगतपुरी ⑬ सिन्नर
⑭ त्र्यंबकेश्वर ⑮ देवळा

② अहमदनगर जि. (14) :- ① अहमदनगर ② कोपरगाव ③ अकोले ④ संगमनेर
⑤ श्रीरामपुर ⑥ राहुरी ⑦ नेवासे ⑧ पारनेर ⑨ शेवगाव
⑩ पाथर्डी ⑪ श्रीगोंदे ⑫ कर्जत ⑬ जामखेड
⑭ राहता.

③ धुळे जि. :- ① धुळे ② शिरपूर ③ शिंदखेडा ④ साक्री
(4)

④ नंदुरबार जि. :- ① नंदुरबार ② अक्कलकुवा ③ धडगाव
(6) ④ तळोदे ⑤ शहादा ⑥ नवापूर

⑤ जळगाव जि. :- ① जळगाव ② चोपडा ③ यावल ④ रावेर
(15) ⑤ अमळनेर ⑥ एरंडोल ⑦ भुसावळ ⑧ मुक्ताईनगर
⑨ पारोळा ⑩ भडगाव ⑪ पाचोरा ⑫ जामनेर
⑬ चाळीसगाव ⑭ धरणगाव ⑮ बोदवड

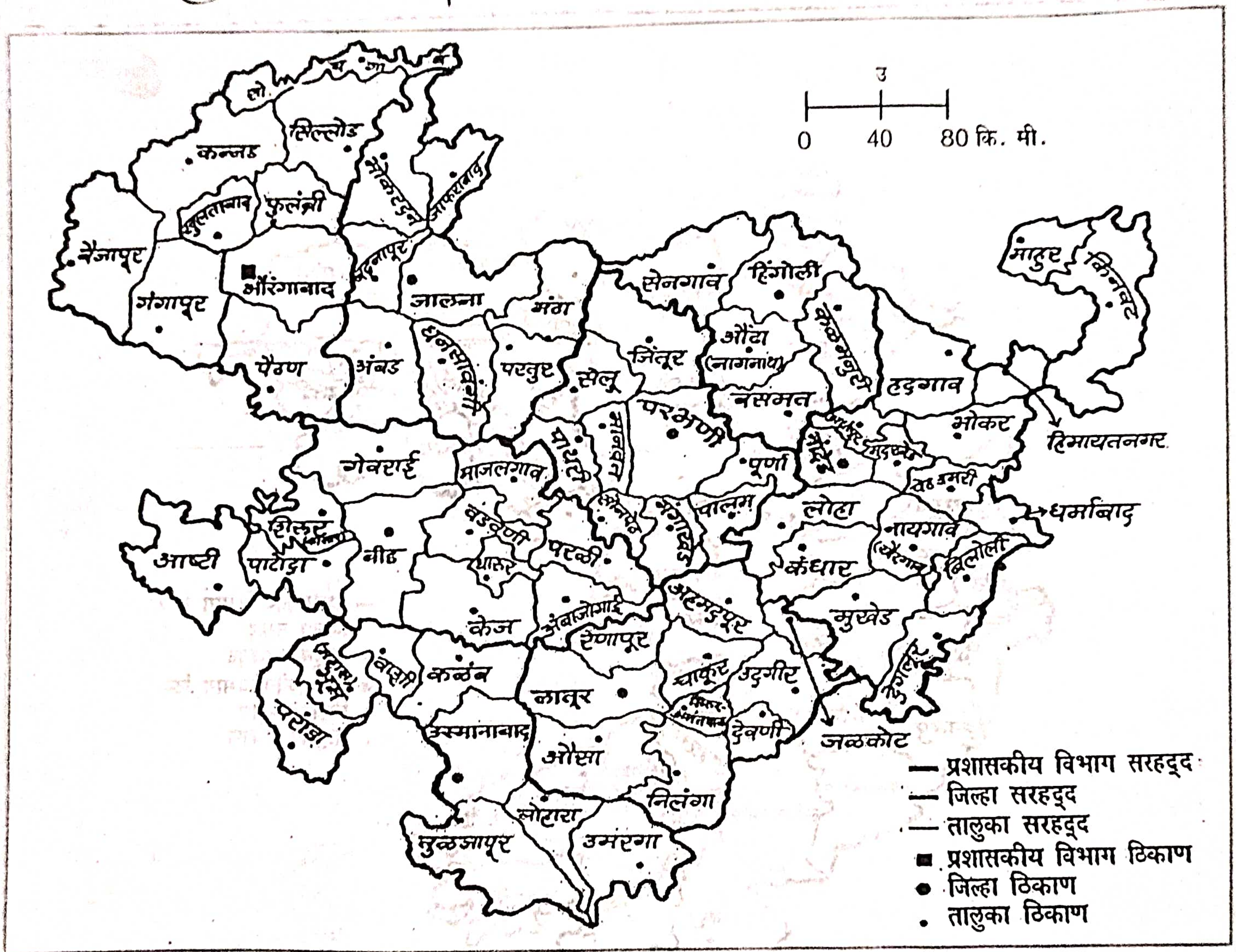

* औरंगाबाद विभाग (एकूण तालुके 76) :-

① औरंगाबाद जि. :- ① औरंगाबाद ② सोयगाव ③ कन्नड ④ सिल्लोड
(9) ⑤ वैजापूर ⑥ खुलताबाद ⑦ गंगापूर ⑧ पैठण ⑨ फुलंब्री

② जालना जि. :- ① जालना ② भोकरदन ③ जाफराबाद ④ अंबड
(8) ⑤ परतूर ⑥ मंठा ⑦ घनसावंगी ⑧ बदनापूर

③ बीड जि. :- ① बीड ② गेवराई ③ आष्टी ④ पाटोदा ⑤ माजलगाव
(11) ⑥ केज ⑦ अंबेजोगाई ⑧ वडवणी ⑨ शिरूर ⑩ परळी
⑪ धारूर

④ परभणी जि :- ① परभणी ② जिंतूर ③ पाथरी ④ गंगाखेड
(9) ⑤ सोनपेठ ⑥ मानवत ⑦ सेलू ⑧ पालम ⑨ पूर्णा

⑤ हिंगोली जि :- ① हिंगोली ② कळमनुरी ③ वसमत ④ औंढा
(5) नागनाथ ⑤ सेनगाव

⑥ उस्मानाबाद जि :- ① उस्मानाबाद ② भूम ③ कळंब ④ परंडा
(8) ⑤ तुळजापूर ⑥ उमरगा ⑦ वाशी ⑧ लोहारा

⑦ लातूर जि :- ① लातूर ② अहमदपूर ③ औसा ④ निलंगा
⑤ उदगीर ⑥ देवणी ⑦ शिरुर-अनंतपाळ ⑧ जळकोट
⑨ रेणापूर ⑩ चाकूर

⑧ नांदेड जि :- ① नांदेड ② किनवट ③ हदगाव ④ भोकर ⑤ कंधार
(16) ⑥ बिलोली ⑦ मुखेड ⑧ देगलूर ⑨ मुदखेड ⑩ माहूर
⑪ हिमायतनगर ⑫ धर्माबाद ⑬ पेठ उमरी ⑭ लोहा
⑮ अर्धापूर ⑯ नायगाव (खैरगाव).

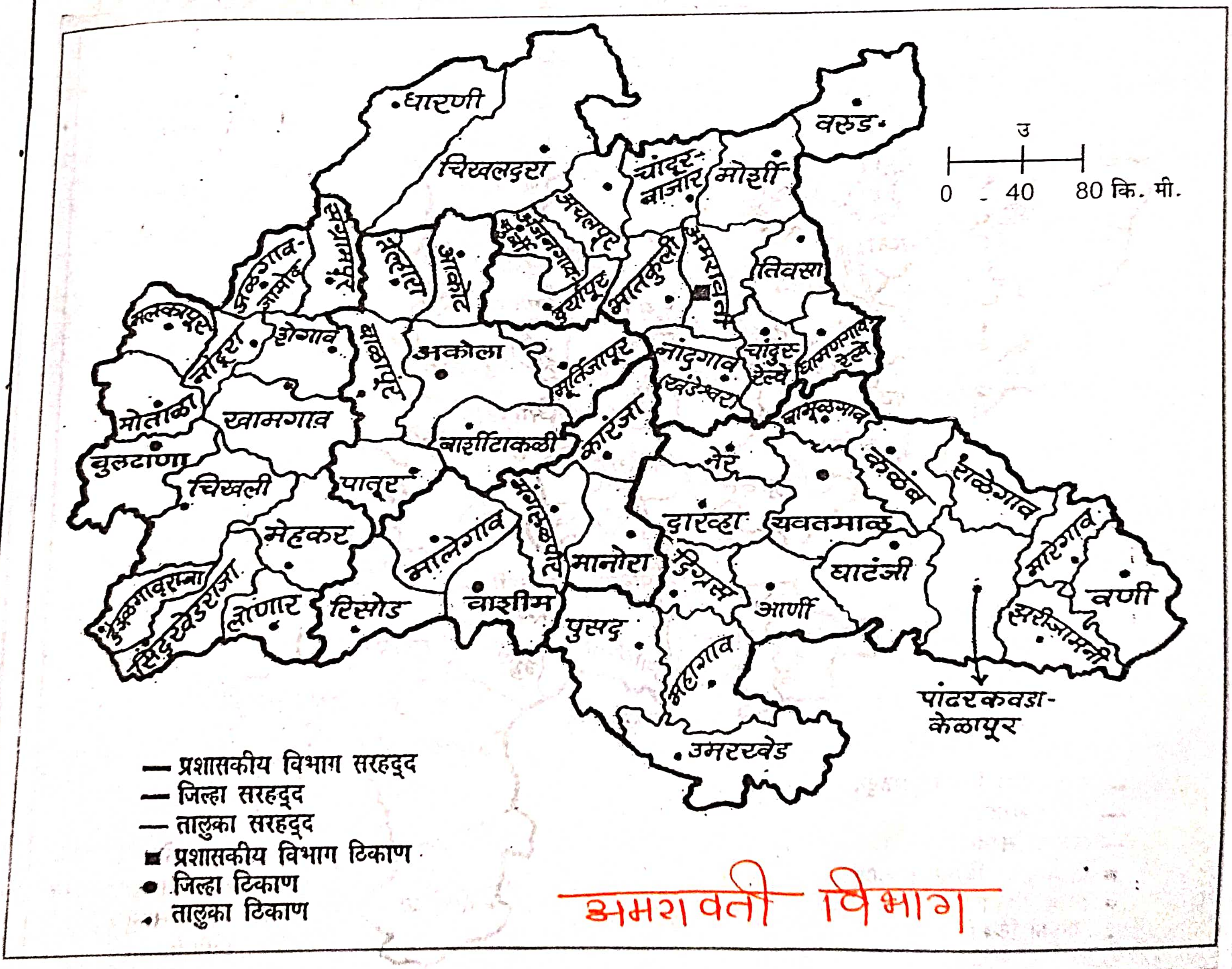

अमरावती विभाग

* अमरावती विभाग (एकुण तालुके - 56) :-

① अमरावती जि. :- ① अमरावती ② धारणी ③ चिखलदरा ④ अचलपुर (14) ⑤ चांदुर - बाजार ⑥ मोरशी ⑦ वरुड ⑧ तिवसा ⑨ अंजनगाव - सुर्जी ⑩ भातकुली ⑪ दर्यापुर ⑫ नांदगाव ⑬ चांदुर रेल्वे ⑭ धामणगाव रेल्वे.

② बुलडाणा जि. :- ① बुलडाणा ② जळगाव ③ संग्रामपुर (13) ④ मलकापुर ⑤ नांदुरा ⑥ शेगाव ⑦ मोताळा ⑧ खामगाव ⑨ चिखली ⑩ मेहकर ⑪ देऊळगाव राजा ⑫ सिंदखेड राजा ⑬ लोणार.

③ अकोला जि. :- ① अकोला ② तेल्हारा ③ आकोट ④ बाळापुर (7) ⑤ मुर्तिजापुर ⑥ पातुर ⑦ बार्शी - टाकळी.

④ वाशीम जि. :- ① वाशीम ② कारंजा ③ मालेगाव (6) ④ मंगळुरपीर ⑤ रिसोड ⑥ मानोरा.

⑤ यवतमाळ जि. :- ① यवतमाळ ② बाभुळगाव ③ नेर ④ दारव्हा (16) ⑤ कळंब ⑥ राळेगाव ⑦ दिग्रस ⑧ घाटंजी ⑨ पांढरकवडा ⑩ मारेगाव ⑪ वणी ⑫ पुसद ⑬ महागाव ⑭ उमरखेड ⑮ आरणी ⑯ झरीजामनी.

* नागपुर विभाग (एकुण तालुके 64) :-

① नागपुर जिल्हा :- ① नागपुर ② नरखेड ③ सावनेर ④ पारशिवनी (14) ⑤ रामटेक ⑥ काटोल ⑦ कळमेश्वर ⑧ कामठी ⑨ मौदा ⑩ हिंगणा ⑪ नागपुर ग्रामीण ⑫ उमरेड ⑬ कुही ⑭ भिवापुर

② वर्धा जि. :- ① वर्धा ② आष्टी ③ कारंजा ④ आर्वी ⑤ सेलु (8) ⑥ देवळी ⑦ हिंगणघाट ⑧ समुद्रपुर.

③ भंडारा जि. :- ① भंडारा ② तुमसर ③ मोहाडी ④ साकोली (7) ⑤ पौनी ⑥ लाखांदुर ⑦ लाखणी.

④ गोंदिया जि. :- ① गोंदीया ② तिरोडा ③ गोरेगाव ④ आमगाव (8) ⑤ देवरी ⑥ सालकेसा ⑦ अर्जुनी मोरगाव ⑧ सडक अर्जुनी.

⑤ चंद्रापुर जि. :- ① चंद्रपुर ② चिमुर ③ नागभीड ④ ब्रम्हपुरी (15) ⑤ वरोडा ⑥ भद्रावती ⑦ सिंदेवाही ⑧ मूल ⑨ राजुरा ⑩ गोंडपिंपरी ⑪ बल्लारपुर ⑫ पोम्भुर्णा ⑬ सावली ⑭ कोरपना ⑮ जिवती

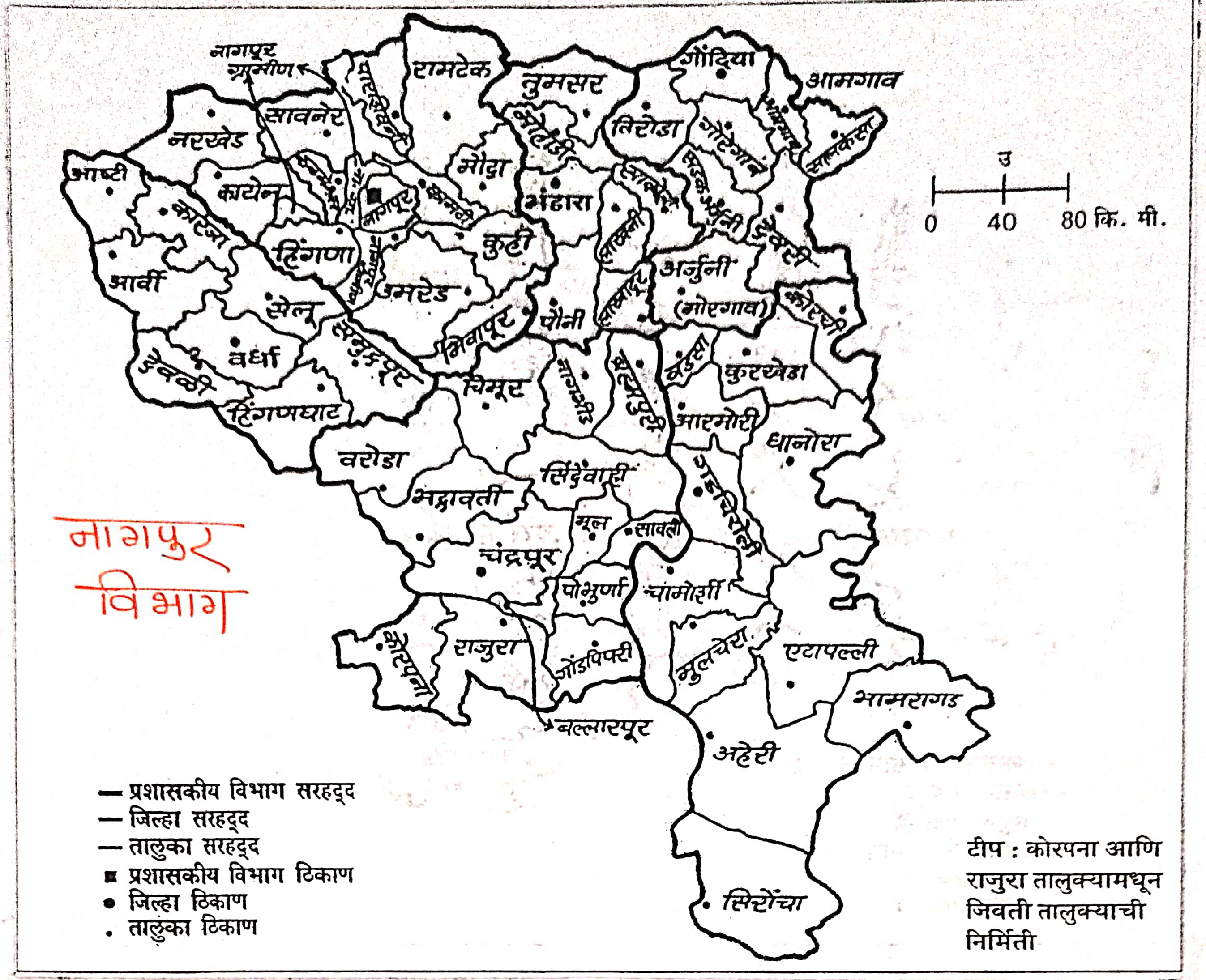

⑥ गडचिरोली जि. ८- ① गडचिरोली ② कुरखेडा ③ आरमोरी (12) ④ धानोरा ⑤ चामोर्शी ⑥ एटापल्ली ⑦ अहेरी ⑧ सिरोंचा ⑨ भामरागड ⑩ कोरची ⑪ वडसा ⑫ मुलचेरा

☆ महाराष्ट्र - कोकणमधील जिल्हे व अरबी समुद्रालगतचे ता.

जिल्हा	किनाऱ्याची लांबी	तालुके (सागरालगत)
① पालघर	102 km	① तलासरी ② डहाणू ③ पालघर ④ वसई.
② ठाणे	25 km	① ठाणे
③ बृहन्मुंबई	114 km	① मुं. उपनगर ② मुं. शहर
④ रायगड	122 km	① उरण ② पेण ③ अलिबाग ④ मुरुड ⑤ तळा ⑥ श्रीवर्धन ⑦ म्हसळा
⑤ रत्नागिरी	237 km	① मंडणगड ② दापोली ③ गुहागर ④ रत्नागिरी ⑤ राजापुर
⑥ सिंधुदुर्ग	120 km	① देवगड ② मालवण ③ वेंगुर्ला